

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ДИСПРОПОРЦІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто сучасний стан економіки та регіональний розвиток країни. Проаналізовано методи оцінювання регіональних диспропорцій. Розглядається стан міжрегіональних диспропорцій за розмахом асиметрії. Запропоновано дії щодо зменшення диспропорцій регіонального розвитку та подальшого розвитку соціально-економічного потенціалу регіонів країни.

The article reviews the current state of the economy and regional development. The methods of assessment of regional disparities are identified. Inter-regional disparities depending on condition of the asymmetry scale are presented. Actions of regional development disparities reduction and further development of socio-economic potential of regions are proposed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Теперішній розвиток національної економіки характеризується посиленням децентралізації економічної діяльності та формуванням регіональних господарських систем. Це все більше виражається у зростанні самоуправління розвитком регіонів, тобто у зосередженні в них адміністративних повноважень і господарської самостійності. Соціально-економічну політику держави безпосередньо реалізують регіони, саме в них здійснюється сучасна і майбутня стратегія національного розвитку.

Сьогодні регіональний розвиток країни характеризується значною нестабільністю. У регіональній науці використовуються декілька термінів, для означення процесів територіальної нестабільності та розшарування, такі як «диференціація», «диспропорція», «поляризація», «асиметрія» тощо. Усі ці терміни несуть у собі змістовне навантаження, яке відображає переважно негативні аспекти нерівномірності: нерозмірність у статичному стані та негармонійні зміни в динаміці.

Перенесення багатьох акцентів державної політики з централізованого управління на регіональний рівень, що супроводжується передачею владних повноважень місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, відкриває найбільш широкі можливості для забезпечення збалансованого та ефективного розвитку регіонів України. Однак, існування значної міжрегіональної диференціації умов такого розвитку свідчить про те, що вони практично не використовуються сьогодні як на державному, так і на регіональному рівнях [1].

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Регіональні аспекти розвитку розглядали багато вчених як зарубіжних так і вітчизняних. Серед них є такі як М. Гедес, С. Хард, М. Харб, Л. Альбрехтс, Г. Г. Фетісов, О. В. Димченко, Є. В. Алехін, А. М. Сундук, К. Павлов, Е. Алаєва, З. Варналія, Ю. Гладкого, М. Долішнього, Б. Лавровського, А. Чистобаєва, В. Чужикова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Прискорення зростання української економіки у поєднанні з активною регіональною політикою може забезпечити збалансований регіональний розвиток. Це потребує формування якісно нового державного підходу до регулювання процесами регіональної політики, метою якої має бути забезпечення регіональної безпеки України. Саме тому необхідність дослідження проблем диспропорцій регіонального розвитку нашої країни як унітарної держави з ринковою економікою, а також пошук шляхів їх зменшення, є надзвичайно важливими завданнями державної стратегії та регіональної політики.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка диспропорцій регіонального розвитку та розробка пропозицій щодо їх визначення та подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Просторову поширеність різних видів економічної діяльності безпосередньо чи опосередковано визначають регіональні чинники. Територіальний поділ праці займає провідне місце серед інтенсивних чинників просторової організації господарства. Зокрема, завдяки спеціалізації регіонів на випуску певних видів продукції та обміну її на іншу зростає ефективність виробництва. Кожен регіон максимально використовує власні переваги і, розвиваючи галузі, що забезпечує найбільший ефект від функціонування певних галузей регіональної економіки, діяльність яких найбільш вигідна на даній території. Спеціалізація виробництва регіону характеризується відношенням вивезеної за межі регіону продукції до загального обсягу виробленої в даному регіоні продукції. Рівень спеціалізації свідчить про високий рівень використання регіональних переваг.

З точки зору регіонального розшарування дослідники визначають три його типи: асиметричний, гармонійний та нейтральний. При цьому асиметричним (дисгармонійним) є тип регіонального розвитку за визначений період, за якого регіони, що мають відносну перевагу з того чи іншого показника на початку періоду, в подальшому її нарощують, а регіони, що мають відносно відставання, його збільшують. На відміну від нього, симетричний (гармонійний) – це тип регіонального розвитку, за якого розрив у рівні регіональних показників скорочується. За нейтрального типу розвитку співвідношення регіональних показників протягом періоду залишається незмінним [2].

Існує три основні підходи для оцінки міжрегіональних диспропорцій:

1. Рейтинги (комплексне оцінювання) регіонального розвитку.
2. Методи дослідження нерівності в доходах (крива Лоуренса, коефіцієнт Джині).
3. Класичні індикатори з математичної статистики.

Для проведення класифікації регіонів України, найбільш прийнятними вихідними об'єктами можуть служити існуючі одиниці адміністративного поділу, що мають високу внутрішню однорідність. Цій умові задовольняють низові адміністративні райони. Проте їхня класифікація потребує великої кількості вихідної інформації, одержання та опрацювання якої затруднені. Внаслідок цього як вихідні об'єкти класифікації беруть адміністративні одиниці більш високого рангу – області України. Як метод побудови класифікації використовують кількісний метод класифікацій, що є одним з варіантів кластерного аналізу (включає чотири операції, які циклічно повторюються на більше високих рівнях ієрархії аж до повного використання групи об'єктів) [3, с.32].

Для оцінки диспропорцій регіонального розвитку частіше за все використовується так званий розмах регіональної асиметрії (W), у нашому випадку – розмах регіональних диспропорцій, який визначається за формулою:

$$W = \frac{\max Pr}{\min Pr}, \quad (1)$$

де Pr – значення показника в g -м регіоні, при $g = 1, 2, 3, \dots, R$;

R – кількість регіонів.

Розмах регіональних диспропорцій, на жаль, показує лише ступінь регіональної асиметрії по граничним значенням. Цей показник не містить інформації про регіональні диспропорції всередині інтервалу, який є обмеженим максимальним та мінімальним значеннями. Але між тим іноді будуть спостерігатися випадки, коли по більшій кількості регіонів будуть надаватися близькі значення, а вагоме розходження максимуму та мінімуму визначатиметься одним-двома регіонами. Оцінка регіональних диспропорцій буде більш надійною, якщо використовувати при розрахунку максимуму та мінімуму декількох регіонів з найкращими та найгіршими показниками.

Розсіювання регіонів (середнє лінійне відхилення):

$$S = \sum_{r=1}^K |Pr - P^*|/R \quad (2)$$

$$P^* = \sum_{r=1}^K P_r/R \quad (3)$$

де P^* - просте середнє значення показника по регіонах.

Варіація регіонів (середнє квадратичне відхилення):

$$V = \sqrt{\sum_{k=1}^K (P_r - P^*)^2/R} \quad (4)$$

Ще один показник – коефіцієнт регіональної асиметрії (безрозмірна характеристика, нормований момент третього порядку):

$$AS = \sqrt{\frac{R}{\sum_{r=1}^R (P_r - P^*)^2} * \frac{\sum_{r=1}^R (P_r - P^*)^3}{\sum_{r=1}^R (P_r - P^*)^2}} \quad (5)$$

Цей показник найбільш точно оцінює зміну диференціації в динаміці. Для оцінки цього показника часто використовується ВРП, бо він є найближчим до ВВП [4, с.141–143].

Розглянемо деякі методи оцінювання регіональних диспропорцій на прикладі ВРП по регіонах (областях) країни (табл. 1).

Таблиця 1

ВРП у розрахунку на одну особу по регіонах України [5]

№	Область	ВРП у розрахунку на одну особу, у фактичних цінах за 2010 р., грн.
1	2	3
1	АР Крим	16507
2	Вінницька область	12145
3	Волинська область	11796
4	Дніпропетровська область	27737
5	Донецька область	23137
6	Житомирська область	11419
7	Закарпатська область	10081
8	Запорізька область	20614
9	Івано-Франківська область	12485
10	Київська область	21769
11	Кіровоградська область	13096
12	Луганська область	16562
13	Львівська область	14093
14	Миколаївська область	17050
15	Одеська область	20341
16	Полтавська область	22337
17	Рівненська область	11699
18	Сумська область	13631
19	Тернопільська область	10240
20	Харківська область	21228
21	Херсонська область	12256
22	Хмельницька область	11780
23	Черкаська область	17325
24	Чернівецька область	9383
25	Чернігівська область	13121

Розмах диспропорції регіонів України:

$$W = \frac{23137}{9383} = 2,4658 \quad (6)$$

Максимальне значення показника ВРП належить Донецькій області, а мінімальне – Чернівецькій. Розмах диспропорції склав – 2,4658, тобто регіон з найменшим показником відстає від регіона-лідера практично у 2,5 рази.

Висновки і перспективи подальших розробок. Диспропорції регіонального розвитку все частіше стають темою обговорення економістів, адже ця проблема відчувається зараз гостріше. Багато авторів розглядали регіональний розвиток у контексті європейського розвитку. Але треба розуміти, що європейські шляхи приведення економіки в належний стан не можуть бути прийнятими для нашої економіки як стандарт.

Наша економіка і регіональні проблеми потребує більш детального підходу. Треба знайти оптимальне вирішення цих питань з урахуванням усіх особливостей притаманних нашій економіці.

Це дуже важливо, адже наша країна має свої пріоритети та недоліки, і досить різко відрізняється від країн заходу.

Ураховуючи довгострокові світові тенденції та зміни, що відбуваються в структурі попиту і використовуваних ресурсів, з метою подолання неефективного використання соціально-економічного потенціалу регіонів України необхідними є такі заходи:

1. Здійснення комплексної реструктуризації господарства індустріально-розвинених регіонів у напрямі зниження енерго-, ресурсо-, еколого-, трудоємності та зростання інноваційно-, науко- та інформаційноємності; екологізація економіки, використання природних ресурсів у регіонах країни таким чином, щоб не спричинити їх прискорене вичерпання та порушення екологічного балансу; проведення більш жорсткої екологічної політики. Зокрема, екологічні платежі мають встановлюватися на такому рівні, щоб бути не суто фіскальними, а й стимулюючими, сприяти впровадженню підприємствами еколого безпечних технологій.

2. Капіталізація природних, екологічних, ландшафтних, історико-культурних надбань регіонів через розвиток туристичної галузі. Це сприятиме реставрації та збереженню музейних фондів, історичних пам'яток культури, архітектури тощо, значна кількість яких сьогодні в Україні перебуває у занедбаному стані та поступово руйнується і втрачається. Отже, йдеться про стратегічне завдання капіталізації природних та історико-культурних надбань держави та її окремих регіонів.

3. Удосконалення механізму регіональної бюджетної політики, яка в Україні є вкрай неефективною. З огляду на суттєві розриви в рівнях економічного розвитку регіонів України не цілком доцільно для найменш розвинених аграрних територій встановлювати такі самі норми оподаткування, як і для найбільш розвинених. Отже, важливим напрямом активізації та капіталізації ресурсів менш розвинених регіонів України є зменшення на них фіскального тиску, а також розширенням бази для наповнення місцевих бюджетів.

4. Технологічні зрушення в економіці України значною мірою залежать від дії інституційних чинників, які також варто розглядати як ресурси і, відповідно, складову економічного потенціалу регіонів.

До таких інституцій відносять захист майнових прав, захист інтелектуальної власності, судову систему, фактори, що протидіють корупції, ефективність органів місцевого самоврядування, активність місцевих територіальних громад тощо.

5. За умов неефективної системи місцевого самоврядування та низького рівня самоорганізації територіальних громад чинником, що певною мірою заміщує неефективні та нерозвинені інституції, є розвиток інформаційної інфраструктури. Наприклад, Інтернет–мережа сприяє прозорості влади, налагодженню зворотних зв'язків між органами державної влади та громадськістю тощо.

Наслідком розвитку інформаційно-комунікаційної мережі можуть стати подолання своєрідних інформаційних ям в обізнаності населення одних регіонів щодо інших та послаблення регіональної соціально-політичної міжрегіональної роз'єднаності; територіальна мобілізація руху фінансових, матеріальних та людських ресурсів; прискорення просторового розповсюдження нововведень; зростання прозорості влади, налагодження зворотних зв'язків між органами державної влади та громадськістю.

Формування стратегічних програм соціально-економічного розвитку регіонів України має враховувати загальносвітові тенденції економічного розвитку та довгострокові зміни, які спостерігаються в структурі попиту та чинників економічного зростання. Орієнтація в регіонах України на традиційні, екстенсивні фактори економічного зростання та конкурентні переваги, характерні для індустріальної моделі економіки, поглиблює регіональну економічну дезінтеграцію. Це водночас загострює загрозу руйнації територіальної цілісності держави, пов'язану з соціально-політичними міжрегіональними суперечностями на ґрунті принципово відмінної історичної спадщини різних регіонів України. Однак, така регіональна інституційна неоднорідність може стати чинником переваг з точки зору оцінки цих відмінностей як історичного капіталу та розвитку інноваційноємних та інформаційноємних галузей, наприклад, туристичної. Активізація інформаційноємних унікальних регіональних ресурсів сприятиме подоланню соціально-політичних міжрегіональних суперечностей та позитивно впливатиме на дію територіального ефекту синергії як чинника зростання економіки України [6, с.167–174].

Список використаної літератури

1. Новак І. М. Оцінка диспропорцій соціального розвитку регіонів України: пропозиції щодо визначення та подолання [Електронний ресурс] / І. М. Новак. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpu/Ekon/2009_7/43.pdf.
2. Лавровский Б. Л. Региональная асимметрия в Российской Федерации: измерение и регулирование [Електронний ресурс] / Б. Л. Лавровский. – Режим доступу: <http://ieie.nsc.ru:8101/~taxis/lavr-rec.htm>.
3. Димченко О. В. Регіональна економіка: [навч. посіб.] / О. В. Димченко, Н. М. Матвєєва, С. М. Гайденко. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 221 с.
4. Фетисов Г. Г. Региональная экономика и управление: [учеб.] / Г. Г. Фетисов, В. П. Орешин. – М.: ИНФРА – М, 2006. – 416 с.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Возна Л. Ю. Основні суперечності та перспективи використання соціально-економічного потенціалу регіонів України / Л. Ю. Возна // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1 (10). – С. 167–174.

Прийнято до друку 13.06.2012